

УДК 631.16

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ

І.В.Дерій,

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано можливості та умови доступу аграрними підприємствами до основних видів зовнішніх джерел фінансування. Внесено пропозиції майбутніх кроків держави щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

В статье проанализированы возможности и условия доступа аграрными предприятиями к основным видам внешних источников финансирования. Внесены предложения последующих шагов государства относительно усовершенствования механизма финансового обеспечения эффективного функционирования сельскохозяйственных предприятий.

In the article possibilities and terms of access agrarian enterprises are analysed to the basic types of outsourcings of financing. Suggestions of subsequent steps of the state are brought in relation to the improvement of mechanism of the financial providing of the effective functioning of agricultural enterprises.

Ключові слова: фінансове забезпечення, кредитування, агролізинг, агрострахування, фінансова інфраструктура.

Велику роль у розвитку аграрного сектора економіки відіграє рівень фінансового забезпечення відтворення виробничого процесу сільськогосподарських підприємств України. В умовах поглиблення ринкової та структурної перебудови аграрного сектора економіки особливого значення набувають розвиток і вдосконалення фінансово-кредитного механізму, спрямовані на гарантування продовольчої безпеки країни й регіону, створення умов стійкого нарощування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та забезпечення державної підтримки товаровиробників агропромислової сфери.

Проблеми фінансового забезпечення функціонування аграрних підприємств знайшли відображення у наукових працях відомих учених-економістів: В.М.Алексійчука, В.Г.Андрійчука, Ю.Д.Білика, О.Д.Гудзинського, М.Я.Дем'яненка, Ф.В.Зінов'єва, В.Н.Зимовця, В.П.Кудряшова, П.А.Лайка, М.Й.Маліка, П.Т.Саблука, І.В.Сало, В.П.Ситника, Л.М.Худолий, О.П.Чернявського, А.В.Чупіса, О.М.Шпичака та ін. Проте багато аспектів, пов'язаних із необхідністю розвитку й удосконалення фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств, досі поза увагою. Постає проблема формування нових вимірів і підходів фінансово забезпечення аграрних підприємств, що відповідатимуть вимогам сьогодення.

Метою статті є дослідження функціонування елементів зовнішніх джерел фінансування та формування напрямів гармонійного, взаємозв'язаного та взаємозалежного їх поєднання.

Джерелами фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств можуть бути внутрішні (нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування) та зовнішні (сума страхових відшкодувань збитків, пов'язаних із

втратою майна, банківські кредити, бюджетне фінансування, кошти інвесторів під державні гарантії, випуск акцій).

Амортизація і прибуток як основна частина внутрішніх джерел відтворення є недостатніми, тому доцільно дослідити особливості інших елементів фінансового забезпечення: банківський кредит, агролізинг, франчайзинг, залучення приватного капіталу за державної підтримки, ресурси сільської кредитної кооперації та ін.

Інвестиційне відродження сільського господарства потребує залучення у виробництво таких обсягів інвестицій, які б забезпечували потребу в необхідних видах матеріально-технічних ресурсів. Під впливом інвестиційної кризи у сільському господарстві відбулося різке скорочення парку машин та обладнання. В умовах значного їх фізичного і морального зносу переважну частку інвестицій використовували на просте відтворення. Коефіцієнти ліквідації основних засобів щорічно перевищували коефіцієнти їх відновлення. За останнє десятиліття ступінь зносу основних засобів збільшився майже вдвічі, а досягнутий рівень забезпечення галузі основними засобами виявився майже у сім разів нижчим від нормативної потреби [1, с.184].

Одним із засобів залучення капіталу для матеріально-технічного оновлення аграрних підприємств виступає лізинг. В Україні агролізингом займається Національна акціонерна компанія «Укragenrolizing», третина загального обсягу фінансування якої покривається бюджетними коштами. Але навіть такі обсяги фінансування для агроформувань є незадовільними, оскільки не можуть задовольнити навіть найнеобхідніші потреби [2, с.70].

В останні роки спостерігаємо пошквалювання та поступове нарощування державного фінансування лізингових операцій у сільському господарстві, але надійної системи формування грошових надходжень для агролізингу ще не склалося, оскільки кошти для цього надходять із різних джерел, вони є епізодичними та разовими.

Окремою проблемою є цінова політика НАК «Укragenrolizing», яка майже удвічі завищує ціни техніки, яка реалізується за програмою часткової компенсації, у порівнянні з імпортними цінами на таку ж техніку. Крім того, вибір сільгосптехніки, яка реалізується на умовах фінансового лізингу, відбувається на суб'єктивній основі і не завжди зумовлений ринковим попитом. Механізм державної підтримки часткової компенсації вартості техніки не приносить відповідного ефекту. Частка оновленої сільськогосподарської техніки за допомогою даного механізму становить лише близько 17% від загальної вартості. Більшість технологічного оновлення у галузі досі здійснюється за рахунок власних коштів та, в основному, іноземною технікою, бувшою у використанні, оскільки остання є дешевшою і якіснішою, ніж вітчизняна. Водночас сільськогосподарські виробники не мають преференцій з боку держави для купівлі високопродуктивної, якісної іноземної техніки, що стримує розвиток передових технологій у сільському господарстві. Крім того,

держава одним коштом намагається підтримати як сільськогосподарські підприємства так і виробника сільськогосподарської техніки. Що в результаті веде до неефективного використання бюджетних коштів та нав'язування аграріям низькоякісної техніки вітчизняного виробництва, яка потім зберігається на складах заводів-виробників.

Виходячи з описаних проблем фінансового лізингу аграрних підприємств та доповнюючи діючі механізми державної підтримки агролізингу, ми пропонуємо такі напрямки державної політики: створення дієвого мотиваційного механізму інвестування потенційними покупцями сільськогосподарської техніки власних коштів, збільшуючи при цьому обсяги ринку техніки за рахунок приватного капіталу; переклад фінансових ризиків з держави на лізингодавців; підвищення відповідальності за виконання лізингових угод; заборона відстрочки лізингових платежів; створення атмосфери довіри і партнерства; збільшення суми видатків державного бюджету на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки за рахунок зменшення витрат на фінансування НАК «Укראгролізинг»; удосконалення законодавчих і підзаконних актів, які регулюють міжнародний лізинг; здійснення заходів щодо врегулювання майнових і земельних відносин в аграрній сфері.

Фінансовий потенціал лізингу може бути посилений у разі його інтеграції з методами непрямого фінансування інвестицій, зокрема з франчайзингом, що особливо вигідно за лізингу сучасного високопродуктивного устаткування і технологій.

Франчайзинг є заходом мобілізації капіталу, який залучає капіталовкладення від інвесторів, що прагнуть стати співвласниками будь-якої справи, при цьому загальна сума капіталовкладень набагато перебільшує суму, яка б могла бути отримана з традиційних джерел, акціонерного або залученого капіталу.

Доцільно виробити універсальний механізм, який дозволить максимально ефективно запускати нові інвестиційні проекти на інтегрованій основі агролізингу і франчайзингу. З цих позицій фінансовий потенціал лізингу можна посилити за його інтеграції з методами непрямого фінансування інвестицій. Для цього можна запропонувати ввести в договір лізингу (або оформити паралельно з ним у рамках єдиного пакета) інші договори: простого товариства (за участю лізингодавача і лізингоодержувача) і франчайзингу (це особливо вигідно для лізингу сучасного високопродуктивного устаткування і технологій).

Важливим елементом зовнішніх фінансових джерел для функціонування аграрних підприємств є банківське кредитування. Макроекономічні чинники і специфіка сільськогосподарського виробництва обмежують доступ агроформувань на ринок банківських кредитів. Низьким залишається рівень залучення кредитів в аграрний сектор (7% від загального обсягу), хоч вартість кредитів для сільського господарства постійно зменшується, але вони ще

залишаються занадто дорогими.

Відповідно до аналізу механізму кредитних субсидій підприємств АПК, проведеного О.Є.Гудзь, спостерігається чітка тенденція спрямованості розвитку пільгового механізму кредитування в напрямі зменшення фінансової підтримки безпосередньо підприємствам галузі сільського господарства через зменшення питомої ваги сільськогосподарських підприємств у структурі кількості й обсягу виданих кредитів підприємствам АПК [3, с.59]. Причиною даного спаду є дозвіл переробним підприємствам АПК у 2009 році на отримання пільгових кредитів за програмою здешевлення, що призвело до відповідної поведінки банків, оскільки переробні підприємства мають вищу кредитоспроможність, ніж аграрні.

Прослідковується також тенденція неефективного використання бюджетних коштів через механізм здешевлення кредитів внаслідок частих змін норм законодавства, що призводять також до зменшення інформованості потенційних користувачів коштів про можливість скористатися пільговими кредитними ресурсами. Негативним є неритмічне надходження коштів державного бюджету, що теж знижує ефективність їхнього використання аграрними підприємствами.

Слід підкреслити також і той недолік, що пільгові кредити аграрним підприємствам надаються на конкурсній основі, де кожна райдержадміністрація визначає конкурсну комісію. Умови і критерії проведення таких конкурсів визначаються самостійно в різних регіонах, що призводить до нерівномірного доступу до даної державної програми підприємств, що знаходяться в різних адміністративних районах, навіть у межах однієї області.

Тому доцільно не припиняти програму пільгового кредитування, а вдосконалювати її, передусім щодо законодавчого забезпечення розміру бюджетної підтримки кредитування; спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів (оскільки дуже складний механізм); розподіл кредитів за регіонами тощо [4].

Конкретними кроками щодо забезпечення рівномірного доступу до ресурсів бюджетної програми із здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів мають стати:

- ✓ звуження суб'єктного складу механізму здешевлення кредитів до сільськогосподарських підприємств, товаровиробників та обслуговуючих кооперативів, членами яких не менше 70% є сільськогосподарські товаровиробники (на основі досвіду Франції, США та Німеччини) [3, с.59];

- ✓ надання кредитних субсидій за об'єктивними критеріями (без конкурсу), або правила проведення конкурсного відбору позичальників мають бути єдиними для усіх конкурсних комісій і чітко прописані у відповідних нормативних документах;

- ✓ підвищення прозорості і доступності механізму здешевлення кредиту

шляхом мінімізації кардинальних щорічних змін. А якщо відбувається внесення змін, то інформація має бути опублікована у засобах масової інформації.

Ефективна фінансова система дозволяє підприємствам сільського господарства зменшувати свою вразливість до циклічних і змін шляхом вирівнювання параметрів споживання і зменшення ризиків. З огляду на циклічність доходів сільських підприємств, фінансова інфраструктура стає особливо важливою для збереження і перерозподілу фінансових ресурсів.

Проблему забезпечення села доступнішими фінансовими ресурсами покликана вирішити сільська кредитна кооперація. Організація кредитних кооперативів націлена на акумуляцію грошових коштів індивідуальних інвесторів і створення потоку інвестицій в сільськогосподарське виробництво.

Проте повністю забезпечити платоспроможний попит на сільськогосподарські кредити споживчі кооперативи не можуть, оскільки вони поки не стали масовим явищем, не у всіх регіонах країни функціонують ефективно, мають певні межі розвитку. Сільські кредитні кооперативи не повною мірою інтегровані в загальну фінансову систему, тому зберігають сезонний характер роботи, що є істотною проблемою.

Необхідно створити таку систему взаємопов'язаних елементів кредитування сільськогосподарських товаровиробників, яка б передбачала: кредитну інфраструктуру, зорієнтовану на обслуговування аграрного сектора, механізми кредитних відносин із комерційними банками, механізми позабанківського кредитування.

Одним із важливих, технічно та економічно доцільних механізмів стабілізації фінансової інфраструктури сільськогосподарських підприємств, які стимулюють їх до активного управління своїми фінансовими ризиками є агрострахування.

На сьогодні національний страховий ринок України в аграрній сфері залишається найменш розвинутим. Ось далеко не весь перелік основних проблем налагодження ефективної системи агрострахування в Україні: відсутність закону, який би регулював відносини між страховими компаніями і сільгоспвиробниками, відсутність захисту споживачів послуг агрострахування, недостатня проінформованість аграріїв про різні функціональні та операційні аспекти, проблеми з перестрахуванням ризиків і т. д.

Через отримання недостатніх прибутків сільськогосподарськими виробниками страхові тарифи для них є надто високими. Вони не усвідомлюють переваги страхування як способу мінімізації ризиків свого виробництва, присутня недовіра до страхових компаній, а також існують протиріччя у деяких положеннях законодавчого забезпечення. Як наслідок, страхування врожаю сільськогосподарських культур здійснюється нині, головним чином, у формі страхування застави з метою одержання кредиту.

З другого півріччя 2005 року уряд України почав реалізовувати першу реальну програму агрострахування після прийняття закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р.

Ним у державному бюджеті було передбачено 54 млн. грн., з яких фактично на відшкодування аграріям 50% страхового платежу за страхування аграрних ризиків було використано менше 5,8 млн. грн. У 2007 році з 50 млн. грн., передбачених держбюджетом на здешевлення вартості страхових послуг, було використано понад 47 млн. грн. У бюджеті на 2008 рік сума субсидій була збільшена до 200 млн. грн., але бажаючих скористатися цими коштами не виявилось: 100 млн. грн. були використані на ліквідацію наслідків стихійного лиха в західних регіонах, з решти суми за призначенням було використано лише 60,8 млн. грн. [6, с.148]. У 2009 році уряд через фінансову кризу взагалі скасував державні дотації на агрострахування. На нашу думку, головна проблема полягає не у відсутності коштів, а у відсутності механізмів їхнього ефективного використання.

Для розвитку українського страхового ринку в аграрній сфері необхідно вирішення ряду питань, зокрема удосконалення законодавчої та нормативної бази та прийняття проекту Закону України «Про особливості здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою», що дозволить регламентувати державну політику підтримки страхування сільськогосподарської продукції та сприятиме належному законодавчому врегулюванню відносин у сфері сільськогосподарського страхування з державною фінансовою підтримкою.

Необхідним є створення Агентства з управління ризиками та системи перестраховування катастрофічних ризиків. Зараз Міжнародна фінансова корпорація (IFC) за фінансування Канадського агентства з міжнародного розвитку (CIDA) впроваджує Проект розвитку агрострахування в Україні. Дизайн цього проекту дозволяє надати унікальну допомогу у створенні Агентства з управління сільськогосподарськими ризиками та розробці процесу, який дозволив би започаткувати за підтримки зацікавлених сторін деякі з необхідних системі страхування сільськогосподарських ризиків функцій, які будуть передані Агентству з управління сільськогосподарськими ризиками, коли воно буде створене.

Однак функції Агентства та підходи до управління його діяльністю поки що не розроблені, не визначені також видатки, пов'язані з його роботою. Структура такого роду має бути визначена законодавчо як партнерство між приватним і державним сектором з чітким обов'язковим мандатом і відповідними правами та сферами відповідальності.

Аналіз умов формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств та доступу їх до зовнішніх джерел фінансування свідчить про необхідність перегляду концептуальних основ державного регулювання аграрної сфери.

У фінансовому забезпеченні важливу роль має відіграти розширення фінансово-кредитного ринку, вдосконалення фінансової інфраструктури, формування більшої аграрної її спрямованості, створення кооперативних

банків, підтримка розвитку кредитних спілок, розвиток страхового аграрного бізнесу та інших гарантійних та фінансових установ. Багато дослідників наголошують на запровадженні масштабної державної програми, розширенні допомоги в цьому міжнародних фінансових організацій із врахуванням особливостей та вимог сьогодення.

Таким чином, поповненню фінансових ресурсів і розширенню діяльності й розвитку сільськогосподарських підприємств сприятиме системне й комплексне реформування механізму реалізації підтримки сільськогосподарських товаровиробників, формування фінансових та кредитних відносин, розвиток фондового ринку.

Список використаних джерел:

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України». – К.: Держкомстат України. – 2009. – 320 с.
2. Лузан Ю.Я. Удосконалення ринку фінансових послуг, як передумова розвитку аграрного виробництва / Ю.Я.Лузан // Економіка АПК. – 2009. – №8. – С 69-74.
3. Гудзь О.Є. Фінансово-кредитна інфраструктура аграрної сфери України / О.Є.Гудзь // Економіка АПК. – 2009. – №6. – С.59-63.
4. Українські аграрії залучили 13,6 млрд грн кредитів [Електронний ресурс] : / Економіка, ринки і галузі, за даними УНІАН. – Режим доступу до журн.: <http://www.centercredit.com.ua>.
5. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку: [доп. на Дев'ятих річних зборах Всеукр. конгр. Вчених економістів-аграрників 26-27 квіт. 2007] / М.Я.Дем'яненко. – К.— 2007. – С.36.
6. Гутко Л.М. Досвід державної підтримки страхування ризиків сільськогосподарського виробництва / Л.М.Гутко // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С.147-152.